

ТУРИЗМ СОҲАСИДА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК АСПЕКТЛАРИ

Эрназаров Алишер Эргашевич

+99897-914-40-37, alexchigatay1213@gmail.com

Аннотация:

Мақолада туризм соҳасида касб-ҳунар таълимининг педагогик жиҳатлари муҳокама қилинади. Замонавий жамиятда туризм саноати иқтисодийнинг энг ривожланаётган тармоқларидан бири бўлиб, у нафақат профессионал билим ва кўникмаларга, балки маълум шахсий фазилатларга ега бўлган юқори малакали мутахассисларни талаб қилади.

Калит сўзлар;- туризм, кадрлар тайёрлаш, таълим жараёни, педагогик ёндашув, ўқув машғулоти, замонавий таълим.

Кириш

Туризм соҳаси таълими педагогикасининг асосий вазифаси бўлажак мутахассисларда компетенцияларни шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат. Бу ҳолда компетенция нафақат техник кўникмалар ва касбий билимларни, балки ўзгарувчан шароитларга мослашиш, ностандарт вазиятларда қарор қабул қилиш, мижозлар ва ҳамкасблар билан самарали мулоқот қилиш қобилиятини ҳам ўз ичига олади.

Туризм бугунги кунда дунё тамаддунининг асосий элементларидан бирига айланиб бормоқда ва шу боис уни ҳақли равишда XXI аср феномени деб аташади. Туризмнинг иқтисодий жиҳатдан ниҳоятда муҳим аҳамиятини таърифлаган ҳолда айтиш мумкинки, айни пайтда “туризм ижтимоий-маданий интеграциянинг эътироф этилган омилига айланди” (Ф.Франжиоли).

Глобал ижтимоий-педагогик ва маданий-иқтисодий маконни шакллантириш ва жаҳон иқтисодиётида етакчи ўринни эгаллаш, маданий-тарихий мерос ғоялари ва қадриятларини эркин алмашишда туризм ҳам кўп маданиятли бағрикенгликни тарбиялашнинг самарали воситаси бўлиб хизмат қилмоқда. Шу билан бирга, туризмнинг ривожланиши профессионал туризм таълими тизимида мутахассислар тайёрлаш муаммосини долзарблаштиради. Инсон ресурслари муаммоси атрофдаги маданий ва табиий муҳитни сақлайдиган ахлоқий ва эстетик туризмнинг долзарб жиҳатлари билан чамбарчас боғлиқ. Туризм бўйича касбий таълим туризм ҳаракатини ҳар томонлама ривожлантириш учун масъул мутахассис имиджини шакллантиради.

Бугунги кунда ҳар қандай давлатнинг иқтисодий ва маданий салоҳияти туризм индустриясининг ҳолатига сезиларли даражада боғлиқ эканлигига шубҳа йўқ. Давлат

туризмни ҳам, туризмнинг таълим-педагогик парадигмасини ҳам ривожлантиришдан манфаатдор бўлиши, бу соҳаларга устувор давлат аҳамиятини бериши керак.

Туризмни ривожлантиришнинг асосий шарти туризм мутахассисларини тайёрлашнинг самарали тизимини шакллантириш ҳисобланади. Шу муносабат билан туризм соҳасини янада ривожлантириш дастурининг ҳам етакчи вазифаси сифатида туризм мутахассисларини тайёрлашда ўқув жараёнини ташкил этишни такомиллаштириш, уларнинг касбий ва ишбилармонлик фазилатларини шакллантириш вазифаси илгари сурилган туризм таълим-педагогик тизимини шакллантиришдан иборатдир. Туризм таълимининг асосий педагогик жиҳатларидан бири кадрлар тайёрлашнинг амалий йўналишидир. Талабалар ҳақиқий миждозлар билан ва реал вазиятларда ишлаш орқали амалий тажриба орттириш имкониятига эга бўлишлари керак. Бу уларга нафақат назарий билимларни, балки реал шароитларда ишлаш кўникмаларини ҳам эгаллаш имконини беради.

Туризм бўйича касбий таълим тизимини такомиллаштириш зарурати жамиятнинг ижтимоий буюртмаси билан боғлиқ: бугунги кунда иш берувчилар томонидан битирувчиларни тайёрлаш сифати даражасига ва педагогик фаолиятига қўйиладиган талаблар. Замон талабларига жавоб берадиган ва ихтисослаштирилган таълим муассасасининг таълим хизматлари бозорида барқарор ўрнини таъминлайдиган туризм касб-хунар таълими моделини ишлаб чиқиш зарур.

Яна бир муҳим жиҳат маданиятлараро компетенцияни ривожлантиришдир. Туризм мутахассислари кўпинча турли мамлакатлар ва маданиятлардан келган сайёҳлар билан ишлайди, шунинг учун улар хулқ-атвори ва маданий меъёрлари бўйича улардан фарқ қиладиган одамлар билан мулоқот қилишга тайёр бўлишлари керак. Педагогик усуллар талабаларда бағрикенглик, очиклик ва кўп маданиятли муҳитда ишлаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам бериши керак.

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси бевосита ишчи кучининг малака даражасига боғлиқ. Шунга кўра, таълим тизимининг ривожланиши мутахассислар тайёрлаш сифатига талабларни оширади, яъни потенциал кўп қиррали мазмун ва ўқув жараёнини ташкил этиш асосида ўз-ўзини тарбиялаш эҳтиёжларини ривожлантиришни таъминлайдиган таълимга янги ёндашувларни жорий этишни талаб қилади.

Туризмда асосий эътибор инсон ва унинг муҳитига қаратилади. Туристик алоқа - бу одамлар ҳаётининг байналмилаллашуви ва глобаллашуви шароитида инсоният ҳаёт сифатини белгиловчи энг муҳим омиллардан бирига айланадиган шахслараро мулоқотнинг универсал шакллари билан бирдир. Туризм “оммавий дипломатия”нинг самарали канали сифатида таърифланиши бежиз эмас. Бу борада туризмнинг ижтимоий, оилавий, ёшлар, диний, шунингдек, кексалар ва ногиронлар туризми каби турлари катта инсонпарварлик салоҳиятига эга. Бу борада француз профессори М.Бидот “туризм инсонпарварлик билан ҳамроҳандир” деган эди. Туризм фалсафаси туризмнинг жамиятни маънавий юксалтиришга кўмаклашиш ва шахс ривожланишининг таъсирчан омили бўлишдек эзгу инсонпарварлик миссиясини тасдиқлайди. Шунингдек, мулоқот қобилиятларини ривожлантириш муҳимлигини таъкидлаш керак. Туризм мутахассислари кўпинча одамлар билан ишлайди, шунинг учун улар самарали мулоқот қилиш ва ахборотни қайта ишлаш имкониятига эга бўлишлари керак. Педагогик ўқитиш усуллари ўқувчиларнинг чет тилида тинглаш, гапириш, ёзиш ва ўқиш кўникмаларини ривожлантиришга, шунингдек, суҳбатдошнинг эҳтиёжларига қараб уларнинг мулоқотини мослаштириш олишига ёрдам бериши керак.

Туризм соҳасининг стратегик вазифалари, асосий йўналишлари ва ривожланиш йўллари ўз навбатида туризм педагогикаси учун ўзига хос қонуниятларга эга бўлган услубий, назарий ва амалий вазифаларни илгари суради:

- туристни тарбиялашда мулоқотнинг ҳал қилувчи роли - психологик-педагогик тадқиқотларда мавжуд маълумотлар шахс ривожланишининг хусусиятлари алоқа шароитлари, воситалари, усуллари ва шаклларига боғлиқлигини кўрсатади. Туристлик таълимда мулоқотнинг асосий вазифаси - бу одамлар ўртасидаги когнитив фаолият натижаларини алмашиш, у инсоний мулоқотни тартибга солувчи рол ўйнайдиган ҳиссиётлар билан ўзаро боғлиқдир. Ижобий ҳис-туйғулар эслаш ва қайта яратиш қобилиятини оширади. Аксиологик тасвирлар билан ҳиссий жиҳатдан тўйинган туристик ва экскурсия маршрутлари шахсни шакллантиради, унинг психологик жараёнлари ва хатти-ҳаракатларини ривожлантиради;

- туризмда таълим жараёнининг яхлитлиги ва ўзаро боғлиқлиги унинг таркибий қисмларининг аҳамияти - туризм педагогикаси идеални, таълим қонуниятларини объектив амалга ошириш сифатида таълим мақсадини бошқаради;

- таълим натижаларининг нафақат таълим фаолиятига, балки реал шароитларга ҳам боғлиқлиги - турист ўзи топадиган кўп маданиятли муҳит нафақат психологик жараёнларни, балки шахсий ривожланиш ва ижтимоий муносабатлар жараёнларини ҳам оптималлаштиради, хизматларини илгари суриш асосларини, миқдорлар билан мулоқотнинг коммуникатив ва психологик хусусиятларини ва бошқаларни биладиган мутахассисларни талаб қилади.

Ушбу муаммони ҳал қилишда инновацион ёндашувни жорий этишнинг шубҳасиз сабаби бутун дунёда туризм саноати учун кадрлар тайёрлашда алоқа психологияси, таъсир психологияси, менежмент ва бошқарув билан боғлиқ фанларга устувор эътибор қаратилиши бўлади.

Туризм соҳасидаги маҳаллий касбий таълимнинг асосий психологик-педагогик жиҳати фаол ва ижодий функциядир, яъни ҳар бир ўқувчининг туризм оламидаги ўз ўрнини англаши ва англаши, шахсий, интеллектуал, маданий, маънавий ва маънавий фазилатларини ривожлантиришдир. Ушбу функцияга мувофиқ туризм соҳасидаги мутахассиснинг психологик-педагогик тайёргарлиги назария ва амалиётнинг, ўқитиш ва тарбиянинг узвий бирлигига, табиатшунослик, гуманитар, фалсафий ва амалий фанларни ўқитишнинг ўзаро алоқадорлиги ва узлуксизлигига эришишни тақозо этади.

“Меҳмонхона хўжалигини ташкил этиш ва бошқариш” ва Туризм (фаолият ва йўналишлар бўйича) мутахассислиги бўйича таҳсил олаётган талабаларнинг таъкидлашича, туризм мутахассиси туризм, дам олиш ва спорт ишларининг турли соҳаларида амалга ошириладиган бошқарув ва ишлаш фаолияти учун юқори салоҳиятга эга бўлиши, турли хил ижтимоий-иқтисодий ва ташкилий-техник муаммоларни ҳал қила олиши керак. У иқтисодий фикрлаш ва кенг фикрлилик, ишбилармонлик, вазиятни таҳлилий баҳолаш кўникмалари, ташаббускорлик ва ижтимоий фаоллик, инсон психологияси ва конфликтларни бошқариш асосларини билиш билан ажралиб туриши керак. Шу билан бирга, туризм мутахассисларида ижодий фикрлаш ва инновацион қобилиятларни ривожлантиришга ҳам эътибор қаратиш бирдек муҳим. Туризм индустриясидаги доимий ўзгаришлар ва янгиликларни ҳисобга олган ҳолда педагогик ўқитиш методлари бўлажак мутахассисларда ташаббускорлик, ижодкорлик ва янгилик яратиш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилиши керак.

Замонавий инновацион педагоглар тажрибасини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, ҳар қандай ўқув жараёни сифатини оширишнинг энг самарали усули - бу ўқувчининг шахсий фаол позицияни эгаллаши, ўзини-ўзи ижодий такомиллаштиришга кодир бўлган субъект ва объект

сифатида тўлиқ очиб бериши мумкин бўлган шундай психологик-педагогик шароитларни яратишдир.

Мутахассисларни тайёрлаш жараёнини бошқариш, уларни нафақат мутахассис, балки шахс сифатида шакллантириш ва ривожлантириш ҳақида гапирадиган бўлсак, ўйин ва муаммоли ўқитиш усулларидадан фойдаланган ҳолда махсус ва ёрдамчи фанларни ўқитишнинг янги ёндашувлари ва усуллари қайд этиш керак. Ишлаб чиқариш ва ҳаётий вазиятлар, психологик-педагогик ва мослашув тренингларидан фойдаланиш лозим бўлади:

- ўрганилаётган билим доирасидан ташқарига чиқадиган, қўйилган муаммони мустақил ва жамоавий ҳал қилишни талаб қилувчи диалог, мунозарали вазиятлар;

- талабаларга олинган билимларни ҳаётий вазиятларда, умуман олганда фойдаланишга ёрдам берадиган ўқув машғулотлари муайян муаммоларни ҳал қилиш ва мустақил равишда ечимларни излаш;

- компетентлик, автономия ва мулоқот каби фазилатларни шакллантиришга бевосита таъсир кўрсатадиган ўқув жараёнининг таркибий қисмлари таъкидланган ролли ва ишбилармонлик ўйинлари;

- материални мустаҳкамлаш, рағбатлантириш ва психологик дам олиш учун ўйин ва кўнгилочар тадбирлар.

Машғулотлар давомида туризм индустриясида замонавий мултимедиа технологиялари ёки меҳмондўстлик индустриясининг энг сўнги назарияларидан кўра инсон ва инсон омили муҳимроқ эканлигига алоҳида эътибор қаратилади. Таълим жараёнига таълимнинг инновацион шакллари жорий этиш ўқувчиларнинг ўзлари таълим муаммоларини ҳал қилиш учун анъанавий таълим шакллари билан бир қаторда ноанъанавий таълим шаклларида ҳам фойдаланишга ёрдам беради. Шундай қилиб, улар ўқитувчи билан коммуникатив алоқанинг объекти эмас, балки субъектлари бўлади. Бу ҳамкорлик педагогикасининг принципиал муҳим нуқтасидир.

Ўқув фаолияти натижалари бевосита назарий ва амалий тайёргарлик даражаларининг нисбатига боғлиқ. Туризм таълимида амалиёт ўташ жараёнида ўқувчиларнинг назарий машғулотлар давомида олинган маълумотларни тартибга солиш қобилиятларини очиб берадиган касбий кўникмаларни шакллантириш алоҳида аҳамиятга эга. Талабанинг касбий маҳоратини ошириш қобилиятини текширишдан ташқари, амалиётларнинг аҳамияти шундаки, улар мулоқот кўникмаларини ривожлантиришга ҳисса қўшади ва меҳнатга ижобий муносабатни шакллантиради. Бундан ташқари, таълим муассасамиз ўқувчиларининг курорт ҳудудининг туризм фаолияти билан боғлиқ тадбирлар: ҳар йили ўтказиладиган туризм кўргазма-ярмаркаси, курорт мавсуми очилишига бағишланган байрам тадбирлари ва ҳоказоларда иштирок этишига катта аҳамият берилмоқда.

Мамлакатимизда туризмнинг замонавий ривожланиши етакчи иқтисодий, ижтимоий-маданий омиллардан бири бўлишига қарамай, туризм сектори учун малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш муаммоси долзарблигича қолмоқда. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун кўйидагилар вазифаларни бажариш керак бўлади:

- туризм соҳасида фан ва амалиёт интеграцияси, таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги узлуксиз алоқалар, яъни туризм соҳаси таълим муассасалари, корхона, ташкилот ва муассасаларининг биргаликдаги фаолиятини мувофиқлаштириш;

- олий маълумотли мутахассисларни касбий-педагогик, касбий-психологик ва услубий тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини янгилаш ва қайта йўналтириш

- туризм таълим дастурларига "Мутахассисликка кириш", "Касбий фаолият педагогикаси ва психологияси" курсларини киритиш.

- ихтисослаштирилган таълим муассасаларини туризм, психология ва педагогика, касб-хунарга йўналтириш бўйича ўқув-методик қўлланмалар билан таъминлаш.

Туризм соҳасидаги касб-хунар таълимининг педагогик жиҳатлари бир қатор муҳим таркибий қисмларни ўз ичига олади:

1. Туризм ва меҳмондўстлик асослари: Талабалар туризмнинг асосий тамойиллари ва тушунчаларини, жумладан, туризм индустрияси, туризм турлари, халқаро алоқалар, туризмни ривожлантириш стратегияси ва ҳоказоларни ўрганишлари керак. Бу уларга туризм индустрияси ва унинг вазифалари ҳақида чуқур тушунчага ега бўлиш имконини беради.

2. Туризм индустриясида менежмент: Талабалар туризм индустриясида, жумладан меҳмонхоналар, ресторанлар, сайёҳлик агентликлари ва бошқа корхоналарни бошқариш тамойиллари ва усулларини ўрганишлари шарт. Бу уларнинг туризм соҳасида етакчилик ва ташкилотчилик кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

3. Туризм индустриясида маркетинг: Талабалар туризм маркетинги асосларини, масалан, бозорни ўрганиш, маҳсулотни ишлаб чиқиш, реклама қилиш ва ҳоказоларни ўрганишлари керак. Бу уларга туристик маҳсулотлар ва хизматларни режалаштириш ва илгари суриш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

4. Мулоқот кўникмалари: Талабалар миждозлар ва ҳамкасблар билан мулоқот қилиш, жамоаларда ишлаш ва қарор қабул қилиш қобилияти каби мулоқот қобилиятларини ривожлантиришлари керак. Бу уларга турли одамлар билан самарали мулоқот қилиш ва туризм индустриясидаги алоқа жараёнларини бошқаришга ёрдам беради.

5. Маданиятлараро ўзаро таъсир: Талабалар турли маданият ва мамлакатлардан келган миждозлар билан ишлаш кўникмаларини ривожлантиришлари керак. Бу уларга хорижлик сайёҳлар билан самарали мулоқот қилиш ва туризм индустриясида маданиятлараро алоқаларни бошқаришга ёрдам беради.

6. Тадбиркорлик кўникмалари: Талабалар тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантиришлари керак, масалан, ўзларининг туристик корхонасини яратиш ва бошқариш қобилияти. Бу уларга туризм соҳасида муваффақиятли тадбиркор ва етакчи бўлишга ёрдам беради.

7. Касбий этика: Талабалар ҳалоллик, адолатлилик ва миждозлар ва ҳамкасбларга ҳурматни ўз ичига олган касбий этика тамойилларини ишлаб чиқишлари керак. Бу уларга профессионал ва ахлоқий туризм мутахассислари бўлишга ёрдам беради.

Юқоридаги вазифаларни амалга оширишдан кутилаётган натижа меҳнат бозорининг туризм сектори ва туризм соҳасида касб-хунар таълими тизимини ривожлантириш учун барқарор шарт-шароитларни яратиш ҳисобланади.

Шундай қилиб, туризм соҳасидаги касб-хунар таълимининг педагогик жиҳатлари амалий йўналиш, маданиятлараро компетенцияни ривожлантириш, мулоқот қобилиятлари, ижодий фикрлаш ва инновацион қобилиятларни ўз ичига олади. Бу жиҳатларнинг барчаси туризм соҳасида муваффақиятли ишлашга тайёр, малакали ва юқори малакали мутахассисларни шакллантиришга хизмат қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дехтяр В.Д. Основы оздоровчо-спортивного туризму: Навч. посіб. для закл. освіти. К.: Наук, свгг, 2003. 203 с.
2. Жолдак В.И. Основы менеджмента в спорте и туризме: организационные основы: Учебник / В.И. Жолдак, В.А. Квартальное. Т.1. – М., 2001. 288с.

3. Косинская Е.А. Особенности кадрового обеспечения рекреационной сферы Крыма в современных условиях / Е.А. Косинская, И.Д. Омельчук / Вопросы физической и духовной культуры, спорта и рекреации: Сб. научн. трудов: Материалы IV Всеукраинской научно-практической конференции «Перспективы развития физической культуры, спорта и туризма». Т. 2. Симферополь, 2006.-С. 161-165.
4. Пазенок В.С. Філософія туризму: Навч. посібник / В.С. Пазенок, В.К. Федорченко. К.: Кондор, 2004. 268 с.
5. Педагогіка туризму: Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. проф. В.К. Федорченка, проф. Н.А. Фоменко, доц. М.Л. Скрипник, доц. В.К. Цехмістрової - К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 296 с.
6. Тимошенко Д. С., Немчина К. В. Инновационные педагогические технологии в преподавании туристских дисциплин в вузе // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Методические вопросы и инновационные технологии в преподавании географии, туризма и естественно-научных дисциплин в вузе и школе». Воронеж, 2019, с. 196-201.
7. Федотов В. И., Куролап С. А. Инновационное в эколого-географическом образовании // Вестник Воронежского государственного университета. Серия География. Геоэкология, 2011, № 1, с. 188-191.
8. Ernazarov A.E. Uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar va ularning amalda qo'llanilishi. Urganch davlat universiteti. Ilm sarchashmalari jurnali. – Urganch, 2021. №8. 89–91 b. (13.00.01; №31).
9. Ernazarov A.E. Methods of modern organization and implementation of training. Novateur publications Journal NX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581 – 4230 VOLUME 6, ISSUE 5, May -2020. Pages : 311-315.
10. Ernazarov A.E. Specific features of training. International Journal on Integrated Education. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v3i5.375>. Volume 3, Issue V, May 2020. pp.30-34.
11. Ernazarov A.E. Clarification of the purpose and design of the training sessions. World Scientific News, Scientific Publishing House „DARWIN». WSN 80 (2017) 101-115.
12. Ernazarov A.E. Features of defining goals and objectives in training. Jamiyat va innovatsiyalar – Obshchestvo i innovatsii – Society and innovations. <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>. 15 April 2021. 444-448.